

## בצל חורש צלגוב

דילן תומס: **בצל חורש חלב**, תרגום, רשם והקדים ערן צלגוב, הוצאת שוקן 2015, 154 עמ'



לשלושה תרגומים לעברית זכתה יצירתו של דילן תומס Under Milk Wood. יצירת המופת של תומס, הנחשבת לפסגת היצירה שלו ולאחת מפסגות היצירה בשפה האנגלית, ראתה אור לראשונה בשנת מותו של המשורר האלכוהוליסט והחולני (1953).

התרגום הראשון ראה אור כבר בשנות השישים בהוצאת אלף, פרי עטו של אריה אהרוני - מילקווד. השני, עשרים שנה אחר כך, מאת שולמית הראבן תחת **חורש חלב** (שוקן) והנה לאחרונה, כעבור שלושים שנה, תרגום נוסף מאת המשורר והמתרגם ערן צלגוב: **בצל חורש חלב** (שוקן). תרגום זה מלווה בהקדמה ארוכה ומעניינת על המשורר ותהליך התרגום. בהקדמה זו מצאתי

טעויות קלות שפוגמות בשלמות הספר, וחבל; יצירתו של תומס זכתה לעוד שני עיבודים קולנועיים שלא מוזכרים. אחד ממש כתסכית - שחקנים ושחקניות המקריאים את הטקסט, אל אחד במקום אחר, ורק העריכה הקולנועית הופכת את זה למעין מחזה (2014). עיבוד נוסף, מרתק במידה רבה, הוא עיבוד לסרט סוריאליסטי שבו הטקסט הדילני זכה סוף סוף לתרגום לוולשית (2015).

את המהדורה מלווים רישומים עדינים של המתרגם המוסיפים חיות לדמויות שאנו מכירים בקולן בלבד. המתרגם ודאי מוכר לרוב הקוראים, ספר שיריו הראשון **בחידות** ראה אור בשנת 2013 ואף זכה בפרס שרת התרבות והספרות. מעבר לכך, מתוך גלישה באינטרנט מתברר שהמתרגם הוא קפיץ-מתוח - אין חודש שבו לא מתפרסם שיר חדש או תרגום חדש פרי עטו באחת הבמות.

אולי תרגום שלישי זה ליצירה הוא בבחינת אות לבאות. ייתכן כי עולם הספרות בישראל הפנים את הצורך בתרגומים רבים ככל שניתן גם ליצירות שכבר תורגמו. זהו מהלך חשוב לא רק בשל שינויים פנימיים החלים בכל שפה, אלא ובעיקר כיוון שכל תרגום הוא פרשנות ליצירה. ראשית יש להקדים ולומר שמפגיעה ההחלטה להוציא באותה הוצאה תרגום נוסף לאותה יצירה. מה עוד שהתרגום הקודם הוא תרגום יפה בהחלט, ומוכן מרף ראשון לאחרון, לעתים (ולמצער) אף יותר מהמקור. אני מתאר לעצמי שמדובר בענייני זכויות יוצרים השמורות להוצאה, אבל בכל מקרה יש לברך על המוגמר, תהא הסיבה אשר תהא. דבר זה עשוי להסביר

את השם המפתיע שנבחר ליצירה המתורגמת. צלגוב שידוע כמתרגם קפדן (ראו תרגומיו מצרפתית לסמואל בקט, או לשירה אפרו ולטינו אמריקנית, כמו למשל הלקט בגליון 381 של כתב עת זה), נאלץ כנראה לברוח מהשם המוכר והמזוהה כל כך עם התרגום הקודם: השם המדויק ביותר מילולית ליצירה **תחת חורש חלב** כפי שהנחילה לנו הראבן. במקום זאת הוא פנה לכיוון התרגום הפרשני - **בצל חורש חלב**. על השם של אהרוני מילקווד אפשר רק להרים גבה ולכן לא התייחסתי אליו כאן. בכל מקרה, ארשה לעצמי הימור פרשני ואומר שהשם שנבחר לתרגום החדש מצלצל כמעט כמו שמו שלו - צלגוב, והיות שהתרגום שלו הוא יצירה "צלגובית" ביותר, השם קלע למטרת המתרגם.

רמזתי כבר בפסקה הקודמת על האופי הצלגובי של התרגום - אמשיך ואומר - צלגוב נכשל - אך בצורה מרהיבה. תרגום שכזה ליצירתו של תומס הוא כישלון מרהיב. זהו כישלון לכל מתרגם שחפץ שיצירתו תיקרא כיצירה שנכתבה בשפה שאליה תורגמה היצירה. כל מי שקרא ביקורת שירה מכיר את המשפט הנדוש והבעייתי - "התרגום נקרא כאילו נכתב במקור בעברית". צלגוב כאילו נלחם בכך אבל תוך שהוא מצליח להעביר את היצירה לעברית קולחת - שלא לומר עולה על גדותיה ומשפריצה ולא רק רסיסי נהרה - עברית צבעונית ומגוונת.

צלגוב מאמץ את עמדתו הבעייתית של המשורר והמבקר המקסיקני זוכה פרס הנובל, אוקטביו פאס, שטען למקוריות כל תרגום ולניתוק התרגום מהיצירה המקורית, וכי יש לשופטץ לא כתוצר אחת של השנייה, לא זו מול זו, אלא זו לצד זו, כשתי יצירות אוטונומיות שיונקות מאותו מעיין השראה. זו בעיה שבה הנחש אוכל את זנבו שלו. בעיה שמציבה אתגר בלתי אפשרי כמעט. צלגוב בוחר להמציא מילה "שירגום", הקושרת שירה ותרגום, מילה שמטיבה לתאר את כשלונו.

צלגוב מדגיש במבוא את חשיבות המצלול והוא מצטט את דילן תומס (אף שזה ציטוט חלקי בלבד, ובהמשך מדגיש המשורר הוולשי ואומר שלעולם לא יוותר על המשמעות): "משמעות המילים היא בעלת חשיבות משנית עבורי; מה שכן חשוב הוא הצליל שלהן." לשם כך, טוען צלגוב שהאזין רצוא ושוב להקלטות של התסכית (ולא "משחק לקולות" כפי שגם הוא וגם הראבן נפלו בפח), עד שעלה בידו לשמוע את המילים בעברית. מעבר לתפיסה הרומנטית ההזויה - התוצאה נפלאה. המתרגם מצליח להמציא מילים שבקריאה לא נבין ובשמיעה נבין מיד. זהו מהלך מעניין, שבו יצירה ספרותית מתורגמת לאוזן ולא לעין. לא ניתן להימנע מלהעלות חידן ולחשוב כיצד היה מתקבל הדבר אצל דילן המנוח. החידן עולה מיד.

למשל - אם נשאל את העין הקוראת מה זה

"יִמְנַדְנִיגוּיֹת", לא נגיע לעולם לתשובה. אבל אם נאזין, וכשנאזין, נבין מיד שמדובר בתיאור תנועת הים המנדנד רוגיות. באותו אופן צלגוב מעניק לקוראי העברית את הביטוי "לילא־יִרְח" המקביל שלו ל Moonless night.

העין מתקשה בקריאה, אבל בשמיעה מתקבל המובן כמובן מאליו. וזו כמובן מהות היצירה - יצירה לקולות, תסכית. הרי מה האפשרויות? לילה־ללא־יירה, חסר־יירה. במקום זאת קיבלנו משהו חדש. וזו כמובן מהותו של כל תרגום, מהות שעוד אדבר בה.

כך גם - "נִדְחָפְעִים" - היש מילה מדויקת מכך לתיאור תנועת השחפים בלהקתם שעפים ונדחפים סביב דגי רקק?

וגם "מְצוֹחֵץ" - העין מסרבת להאמין אבל האוזן מבינה מיד - נקי ומבריק. גם הפתרון. תומס כתב אנגלית, לא וולשית, אבל האנגלית שלו שופעת המצאות לשוניות ומכנים בלתי אפשריים. והעברית? (כמעט רצוי לומר הצלגובית) - כך ממש. אפשר לזהות השפעות אולי של שלונסקי ואבידן בצליליות ובהלחמים, אבל זה לא לשם הרהב, אלא יותר לשם הרעש. צלגוב גם מצליח לכלול ביצירה שלו ושל תומס ז'אנרים ספרותיים שונים שניכרים במשלב, משקל וריתמוס שונים: פרוזה לירית, בלדות אנגליות, שירי ילדים, שירי שיכורים ואפילו דף מתוך מדרוך תיירים. בדומה לרומן הראשון והאחרון עד עתה, **מקהלה הונגרית** של יגאל שוורץ, גם צלגוב נדרש לגופן שונה כשהוא משנה את הטון/דובר, אך הדבר נעשה לשמחתי פעם אחת בלבד, ולא הופך לפן מרכזי ביצירה המתורגמת. לכל אחד מהז'אנרים מצליח המתרגם לתת קול אחר ומוכחן.

מי שִׁיְצֵלַח את היצירה בתרגום זה לא יצליח לזהות קול אחד. ועל כך אפשר לבקר את המתרגם - שלא נתן לנו יצירה קוהרנטית אחידה, שיש בלגן והיה צורך בעריכה קפדנית יותר. ועם זאת - גם תומס נופל באותם כשלים בדיוק. מה שמתקבל הוא פסיפס קולני חווייתי, פסיכדלי או סוריאליסטי (תלוי מאיזו גישה באים) המותח את העברית עד קצה גבול היכולת ולעתים אולי אף מעבר.

הכישלון הזה של צלגוב - לתת לנו תרגום שייקרא כאילו נכתב בעברית - הוא כישלון מבורך. הוא מאפשר למתרגמים נוספים לגשת ליצירה זו וליצירות אחרות עם כלים חדשים ובפחות חשש. ההמצאות של המתרגם ראיות להיבחן לאור מסורת השירה העברית, כמו גם המודלים שעליהם נשען והדלתות החדשות שפתח.

מעבר למתנה האינטלקטואלית זהו שי נפלא לאוהבי הספרות. זהו כישלון שאי־אפשר שלא להתאהב בו ולראות בו יצירה מקורית של צלגוב. כך - **בצל חורש חלב** - כפי שנרמז

# מאות / רפי וייכרט

תמרורים

איך ייודע לך על דבר מותי? במודעה קטנה מטעם האוניברסיטה בפינת העיתון? ואולי כמה חברים יתאגדו למשהו אישי ויחתמו בזוגות ובנפרד כמנחת פרידה? דבר לא ישנתה ברוח שתיכנס לחדך דרך חלונות הבוקר. גם לא בתאורה או בהצללה או בטעם המים המינרליים אשר בכוס על השידה. כדרכך את שותה קפה בעודי רחוק בתוך המוות. סך איברים פנימיים קפואים בעור נצפד. היכן כעת כל פסגותינו? כשפסענו בעיר כנסיכי אספלט והרמנו תקרות בתים בצעקה? עכשיו אסתכל בך מתוך שיחי הפזורים בין הספרים. מתברר שבשביל זה הכשרתי אותם. שיקפו אותך כמו תמרורים לאחר מותי, שימשיכו לאותת לך מדי בוקר באותיות חמות את דבר אהבתי.

בשם שנבחר - היה אפשר גם להיות בצל חורש צלגוב ועדיין היינו זוכים באור. ולסיום, דוגמה אחרונה, הצצה לפני פרידה, רגע לפני שעולה האור על העיירה:

הדמדומים טפפו לנצח עד ליומחר, וכבת אחת ירד הלילה. העירה המפתלת לרוח היא גבעה של חלונות, ומהגלים המצלפים אורות הפנסים בחלונות קוראים לשוב היום ולשובם של המתים שנמלטו אל תוך הים. ברחבי החשכה הקוראת כלה, תינוקות וקשישים משחדים ומערסלים בשיר ערש לשנה.

עכשיו עם סיום שכזה - לא תרצו להתחיל את הכל מהתחלה?

## אהרן כהן

אהרן כהן - שם עט. משורר, מתרגם ספרות לאספרנטו וללדינו.

## חידת השמלה השחורה

אסתי ליידר: האורחים יבואו לך מלמעלה, הוצאת גוונים 2015, 270 עמ'

האורחים שבאים מלמעלה הם דמויות העבר של הסבים והסבתות, הדודים והדודות וצאצאיהם, שנספו או נמלטו מהשואה בעור שיניהם וממשיכים לחיות את השואה בשתיקות ורמזים ודיבורים, ומעבירים הלאה את חוויותיהם וזיכרונותיהם לדורות הבאים. יש כאלה שמצליחים להימלט. אולם מירי גיבורת הסיפור ממשיכה לחיות את העבר ואת מה שלא סופר, כחידה עמומה מטרידה ותובענית שפולשת אל חייה ופוערת אותם. בחלומות ודמיונות ותחושות מעורפלות היא יודעת את מה שאינה יודעת. כאילו שיש לה ידיעה תת-עורית, תת-סיפית, מדיומיסטית. הסיפור בנוי כעלילת מתח של החידה השואפת

והחגיגית, שמתגלית בבוידעם, שעוברת בין נשות המשפחה מדור לדור, ומגלמת את ההעברה הבין דורית הבלתי נמנעת של אפלה יקרת ערך. הספר כולו מרובד בתיאורי הירח, היער, צמחים, חיים בטבע, תחושות גופניות, מיניות, ריחות, טעמים, צבעים, מרקחות מאכל ותרופות, תיאורי מאכלים וריחותיהם וטעמיהם. מי שממשת במיוחד את החיים הטבעיים האלה היא הדמות המסתורית של ביילה, כעין שמאנית טבעית, חריגה בכל, מיוחדת במינה, החיה את עצמיותה האוטנטית. ביילה



מזכירה את דמותה של גמולה, ב'עידו ועינים' של עגנון, האשה הסהרורית, שמעלה שירה מן התהום, מצמחי האדמה והירח. שתיהן בלועות בעולמן המסתורי ולא שייכות לעולם הממשי. חיי הכפר היהודיים מזכירים במעט את העולם הכפרי שמתאר שאול טשרניחובסקי באידיליות שלו, מעלים תחושה חושנית של חוויות פגאניות מלאות חיוניות שאינן מתיישבות עם מה שמתואר בדרך כלל בתיאורי חיי היהודים בגולה, עם מה שמצטייר מסיפורי שלום עליכם, דבורה בארון או עגנון. דומה שעוצמת החיים הפגאנית עומדת כנגד החורבן והשואה כעקרון החיים מול עקרון המוות והיא זו שמאפשרת לשורדיה לשמור על נפשם ולהיברא מחדש. כמו כן היא מבטאת את השיבה לארכיטיפ האדמה כנגד ארכיטיפ הרוח של היהודי הגלותי. הגופניות, החושניות, הרגש והאינטואיציות שמפעילים את גיבורות הסיפור ואת הסופרת הנם מרכיבי העצמיות הנשית שהיא גיבורת הסיפור התת-קרקעית, זו שמלאותה וחיוניותה עומדות כנגד העולם הפטריארכלי-הגברי הדתי השולט.

## רות נצר

הגוף היחיד שיצא לאור לאחרונה הוא ספר שיריה העשירי של רות נצר.

לפתרונה שיגיע ממש בסוף הסיפור והוא מממש את הפתגם ביידיש שאומר: הבן מקווה לזכור מה שהאב מקווה לשכוח. מירי כבת דור שני לשואה מממשת את מה שדינה ורדי מכנה 'נושאי החותם' ('נושאי החותם', כלומר, הדור השני לשואה שחי כנרות הזיכרון של העבר. הספר הוא כעין העלאה באוב של סיפורי העבר. כולנו נושאים בחובנו רוחות רפאים. ויש מאיתנו שחשים שהן תובעות שניתן להן פתחון פה, שנשיב אותן לחיים ולו רק באותיות פורחות, כדי שיוכלו להיפרד מאיתנו, וכדי שנוכל להיפרד מהן.

להשפעות השואה יש כוח קרינה רדיואקטיבי שמגיע עד הדור השלישי. כך כותבת הפסיכואנליטיקאית יולנדה גמפל ('ההורים שחיים דרכי', 2010) שמתארת כיצד הסיפורים שלא סופרו מסופרים כסימפטומים נפשיים בדור השני והשלישי. את הקרינה הזו אנו חשים בספר. אלא שהספר אינו עוסק בשואה ובהשמדה, אלא בכוחות החיים של נשות משפחה אחת מסלובקיה לדורותיה, נשים עתירות עוצמה, שנאמנות לעצמן ולרגשותיהן. אסתי ליידר שהיא פסיכותרפיסטית שמטפלת ביוצאי שואה ובני הדור השני לשואה ב'עמך', מתארת את הגיבורה כבת דמותה, כפסיכותרפיסטית שמטפלת ב'עמך', והיא מצליחה בכתיבתה לא ליפול בפח הפסיכולוגיזציה.

אפשר שהסיפור שלה שואב מחומרים אוטוביוגרפיים ואפשר שלא. מכל מקום, הספר עצמו הוא ניסיון לטפל בחוויות שנושא עמו מי שנפגע בקרינה שמחלחלת מהטיפול בשואה של משפחתו ושל אחרים. לטפל על ידי מתן עדות ועצם השבת הזיכרון, על ידי הבידור מהו זיכרון ומהו דמיון, כדי להיפטר מתעתועי האי ודאות שמחבלת בנפש, כדי לדעת מה היה שם, מי היא הדמות שמנסים להסתיר את קיומה ולמה, וכדי לא להתערבב בה.

ניכר שהמסע אל העבר ומסע הכתיבה הזה היה הכרחי לגיבורה ולסופרת. אף שזהו ספר ראשון למחברת, הוא כתוב בשטף, בשפה קולחת, ובמיומנות של בניית דמויות ושזירת עלילה מורכבת שנעה קדימה ואחורה, מעולם פנימי לחיצוני, עלילה מרתקת ומרגשת. מה שמניע את העלילה הוא תעלומת השמלה השחורה, האפלה